



صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

معاونت سیاسی

اداره پژوهش‌های سیاسی

گزارش پژوهشی :

الزامات جهش تولید در حوزه‌های کشاورزی

پژوهش
خبری
معاونت سیاسی
صدا و سیما

فرآورده‌های خبری و تولیدات پژوهشی در بخش‌های زیر قابل دسترس است:

- وب سایت خبرگزاری صداوسیما (سرویس پژوهش) <http://www.iribnews.ir>

- نیوزروم (بخش پژوهش‌های خبری)

- فایل شیرینگ پژوهش خبری

- تلفن تماس جهت هماهنگی: ۳۱۵۰ (دفتر) - ۲۷۲۳ (انفورماتیک)

تاریخ انتشار: ۹۹/۰۵/۳۰

پژوهشگر: علی قنبری شیرسوار

گروه: اقتصاد

شماره مدرک: RE.27772

تهیه شده در «مدیریت پژوهش‌های خبری»

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۲	□ نکات برجسته.....
۳	□ مقدمه و طرح مسئله.....
۳	□ اهمیت و ضرورت جهش تولید در حوزه‌های کشاورزی.....
	□ ظرفیت‌های بخش کشاورزی.....
۴	□ ۱- ظرفیت‌های نرم افزاری بخش کشاورزی.....
۵	□ ۲- ظرفیت‌های سخت افزاری بخش کشاورزی.....
Error! Bookmark not defined.	□ الزامات جهش تولید در بخش کشاورزی.....
۹	□ الزامات ایجاد صنعت کشاورزی دانش‌بنیان.....
۱۱	□ مهمترین الزامات تحقق جهش تولید در بخش کشاورزی.....
۱۲	□ کلام آخر.....

- ❖ بخش کشاورزی یکی از بخش‌های مهم و تاثیرگذار در مقاوم‌سازی پایه‌های اقتصاد ملی، فراهم‌کننده مواد اولیه سایر بخش‌ها و تامین‌کننده امنیت غذایی کشور است.
- ❖ تحقق خودکفایی پایدار در تولید محصولات کشاورزی، نیازمند اصلاح زیرساخت‌های تولید، بهبود سطح فناوری، حرفه‌آموزی کشاورزان و ساماندهی تولید محصولات اساسی از طریق استقرار زنجیره‌های ارزش فراگیر است.
- ❖ تغییر الگوهای تولید و هدایت نظام‌های بهره‌برداری به سمت مدیریت دانش‌بنیان و استفاده از دانش و فناوری‌های روز از جمله اقداماتی است که به اعتقاد فعالان این بخش در نخستین گام باید در دستور کار قرار گیرد تا زمینه جهش تولید در بخش کشاورزی فراهم شود.
- ❖ برای افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی نیز لازم است دولت از طریق سیاست‌های حمایتی، نظیر اعطای تسهیلات با نرخ‌های ترجیحی، تقویت نظام بیمه‌ای، تقویت بازار و کاهش حاشیه بازاربایی، مخاطرات طبیعی و اقتصادی موجود در این بخش را مدیریت کند.
- ❖ میزان آسیب‌پذیری بخش کشاورزی در مرحله تأمین نهاده‌ها بسیار بالاست.
- ❖ توسعه معاملات کالاهای کشاورزی در بورس و یکپارچه‌سازی سامانه‌های هوشمند کسب مجوزها برای فعالیت‌های مختلف کشاورزی نیز می‌تواند مقدمات بهبود فضای کسب و کار در این بخش را فراهم کند.
- ❖ در سال جهش تولید، مدرن شدن کشاورزی کشور و فاصله‌گیری از کشاورزی سنتی و خودکفایی در محصولات استراتژیک به جهت تامین و حفظ امنیت غذایی جامعه بیش از پیش حایز اهمیت شده است، چرا که جهش تولید در بخش کشاورزی با استفاده شیوه‌های علمی و فناورانه محقق می‌شود.
- ❖ مهمترین مشکل در تولید در بخش کشاورزی در حال حاضر تولید گران محصولات کشاورزی و خرید ارزان محصولات کشاورزی توسط دلانان، مشتری و دولت از کشاورزان است و این امر بازار واردات محصولات کشاورزی را داغ کرده است و حمایت از تولید فقط در حرف باقی مانده است.

□ مقدمه و طرح مسئله

جهش تولید را می‌توان ایجاد شتاب در تحقق رونق تولید با بهره‌گیری بهینه از امکانات و قابلیت‌های محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و با مشارکت و هماهنگی نهادها و اشخاص مرتبط برای ایجاد رونق اقتصادی و اجتماعی پایدار تا سطحی که کشور را به‌عنوان یک کشور قوی مطرح کند، تعریف کرد. در این تعریف دستیابی به کشاورزی قوی، به‌عنوان یک فعالیت تولیدی با بهره‌وری بالا، متکی بر قابلیت‌ها و مزیت‌های کشور و مبتنی بر تولید باکیفیت و بازارمحور، برای حفظ امنیت غذایی جامعه، مورد تأکید است. بخش کشاورزی یکی از بخش‌های مهم و تاثیرگذار در مقاوم‌سازی پایه‌های اقتصاد ملی، فراهم‌کننده مواد اولیه سایر بخش‌ها و تامین‌کننده امنیت غذایی کشور می‌باشد که نقش ویژه‌ای در گسترش صادرات غیرنفتی، ایجاد ارزش افزوده، ثبات اشتغال و گسترش سرمایه‌گذاری ایفا می‌کند، لذا علاوه بر فرصت‌سازی برای توسعه سایر فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی کشور، موجبات کاهش اثرات تهدیدهای ملی نظیر تحریم‌های اقتصادی را فراهم ساخته و جایگاه راهبردی در ضربه‌گیری و خنثی‌سازی حربه‌های اقتصادی دارد. تغییر الگوهای تولید و هدایت نظام‌های بهره‌برداری به سمت مدیریت دانش‌بنیان و استفاده از دانش و فناوری‌های روز از جمله اقداماتی است که به اعتقاد فعالان این بخش در نخستین گام باید در دستور کار قرار گیرد تا زمینه جهش تولید در بخش کشاورزی فراهم شود. در گام دوم نیز برای افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی نیز لازم است دولت از طریق سیاست‌های حمایتی، نظیر اعطای تسهیلات با نرخ‌های ترجیحی، تقویت نظام بیمه‌ای، تقویت بازار و کاهش حاشیه بازاریابی، مخاطرات طبیعی و اقتصادی موجود در این بخش را مدیریت کند. توسعه معاملات کالاهای کشاورزی در بورس و یکپارچه‌سازی سامانه‌های هوشمند کسب مجوزها برای فعالیت‌های مختلف کشاورزی نیز می‌تواند مقدمات بهبود محیط کسب و کار در این بخش را فراهم کند. لذا این سؤال مطرح است که جهش تولید در بخش کشاورزی نیازمند چه الزاماتی است؟ برای بررسی بیشتر این موضوع تلاش کردیم تا به شیوه اسنادی و با استفاده از گزارش پژوهش مجلس شورای اسلامی^۱ و منابع معتبر دیگر الزامات جهش تولید در بخش کشاورزی را احصا و ارائه کنیم.

□ اهمیت و ضرورت جهش تولید در حوزه‌های کشاورزی

افزایش جمعیت جهان و رشد مصرف، اهمیت کشاورزی در دهه‌های اخیر را بالا برده و باعث شده تا کشورها برای تامین امنیت غذایی خود، برنامه ریزی در حوزه اشتغال و کسب درآمد و رونق اقتصادی به فکر استفاده از یافته‌های علمی و تحقیقاتی و استفاده از فناوری در بخش کشاورزی باشند که موجب می‌شود تا بهره‌وری در این بخش ارتقا پیدا کرده و تولید محصولات به شکل جهشی افزایش پیدا کند.

تولید در بخش کشاورزی برای هر کشوری بسیار حیاتی و اساسی است؛ چرا که با تولید غذا به عنوان مهمترین نیاز انسان‌ها سرو کار و جهش تولید در این بخش هم سبب خودکفایی و خوداتکایی و در کنار آن باعث صادرات بخش قابل توجهی از محصولات تولیدی خواهد شد که در هر صورت اقتدار و بالندگی اقتصادی را به دنبال خواهد داشت و در همین راستا اهمیت و ضرورت جهش تولید در بخش کشاورزی در کشور بدان سبب است که در شرایط تحریم کشور اسلامی ایران به دلیل موقعیت ۴ فصل آب و هوایی و زمین‌های کشاورزی مستعد کشت و همچنین بازارهای مصرف داخلی و خارجی (کشورهای همسایه) دارای توانمندی و قابلیت‌های بالقوه و بالفعل پنهان و پیدای فراوانی است که در صورت توجه لازم می‌تواند بخش قابل توجهی از نیازهای ارزی کشور را پوشش دهد و کشور را از کالاها و محصولات کشاورزی که با قیمت گزاف و ارزیابی قابل توجه وارد کشور می‌شوند بی‌نیاز کند. مهمترین نکته در این زمینه آن است که رونق و جهش تولید در بخش کشاورزی در ارز بری بسیار کم میسر و نتیجه آن ارزآوری فراوان است که عملاً خنثی‌سازی تحریم‌ها را به دنبال داشته و موجب پایداری اقتصاد در کشور خواهد شد.

□ ظرفیت‌های بخش کشاورزی

۱- ظرفیت‌های نرم افزاری بخش کشاورزی

براساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، بدون شک ارتقای بهره‌وری را می‌توان از مهم‌ترین الزامات جهش تولید قلمداد کرد. تأکید و تمرکز بر بهره‌وری در فرآیند تولید محصولات کشاورزی، به معنای افزایش کارایی و اثربخشی در تبدیل عوامل تولید به محصولات، در شرایطی که کشور با محدودیت منابع مواجه است اهمیت دوچندان می‌یابد. یکی از قوانین جامع و مترقی موجود در راستای ارتقای بخش کشاورزی و منابع طبیعی در زمینه‌های مرتبط با تولید، خدمات، مدیریت منابع طبیعی، صنایع تبدیلی و کنترل کیفیت،

^۱ مرکز پژوهش‌های مجلس - دفتر مطالعات زیربنایی - درباره جهش تولید (۲) الزامات آن در حوزه‌های کشاورزی، مسکن، حمل و نقل و توسعه روستایی - تیر ماه ۱۳۹۹.

قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی است. این قانون موضوعات و عوامل تاثیرگذار بر کشاورزی و منابع طبیعی شامل آب، زمین، نیروی کار، سرمایه، تحقیقات کشاورزی، خدمات فنی - مهندسی، تشخیص و درمان آفات و بیماری‌ها را شامل می‌شود. از ویژگی‌های این قانون می‌توان تاکید بر استفاده از ظرفیت‌های بخش خصوصی؛ اصلاح الگوی تولید و مصرف در بخش کشاورزی؛ ساماندهی صدور مجوز و پروانه‌های اجرایی توسط نظام‌های صنفی با نظارت عالی دولت و حاکمیت؛ تاکید بر استفاده از تخصص و دانش در فعالیت‌های مختلف بخش کشاورزی و منابع طبیعی؛ استفاده از ظرفیت تشکل‌ها در امور اجرایی؛ ساماندهی پذیرش دانشجویان مرتبط با کشاورزی، منابع طبیعی و دامپزشکی؛ ارتقای کیفیت محصولات کشاورزی؛ حمایت از تولیدکننده داخلی با وضع تعرفه موثر بر واردات و اهتمام به موضوعات مرتبط با مدیریت منابع طبیعی مانند بیابان‌زدایی و مقابله با ریزگردها، حفاظت از جنگل‌ها و مراتع و عرصه‌های منابع طبیعی و نیز آبخیزداری و آبخوان‌داری را نام برد. با توجه به موارد مذکور می‌توان گفت، یکی از مهم‌ترین تکالیف قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی، الزام دولت به تدوین سه سند مهم با عناوین «سند ملی توسعه بخش کشاورزی»، «سند ملی توسعه منابع آب» و «سند ملی حفاظت محیط زیست» در ماده (۳۴) است. البته برخی از مواد این قانون از جهت نظارت‌ناپذیری؛ نبود تاکید کافی بر موضوع برقراری نظام بهینه تولید؛ نبود هدف‌گذاری برای سال‌های پس از برنامه پنجم توسعه؛ تعارض با برخی قوانین موضوعه قبلی و عدم شفافیت و ایجاد زمینه‌های فساد، واجد ایرادهایی است که در صورت رفع آنها می‌توان به بهبود شاخص‌های بهره‌وری در بخش کشاورزی و منابع طبیعی دست یافت.

با این شرایط می‌توان گفت به دلیل ماهیت درون‌زای بخش کشاورزی، انتظار می‌رود این بخش در شرایط نامساعد اقتصادی یکی از پایه‌های مقاومت اقتصادی کشور باشد. وجود نیروهای انسانی تحصیل کرده یکی از مزیت‌های آشکار بخش کشاورزی و منابع طبیعی است. شناسایی نیروهای درون‌زا، نخبگان و متخصصان، فراخوان ایده‌های کارآمد، فراهم کردن شرایط برای استفاده از نظرات کارشناسی و تخصصی افراد صاحب‌نظر و اتخاذ تدابیر مناسب برای تبدیل مقالات و نتایج مطالعات علمی به محصولات تجاری بدون شک به تحقق جهش تولید در این بخش منجر خواهد شد. برخی از نتایج ملموس به‌کارگیری روش‌های علمی و به‌روز در راستای ارتقای تولیدات گیاهی و دامی را می‌توان در «گسترش تولیدات گلخانه‌ای؛ شیوه‌های کشت نوین هیدروپونیک و ایروپونیک؛ گسترش دوقلوکاری در دام‌ها و توسعه پرورش دام‌های دومانظوره و...» مشاهده کرد. تشکیلات اجرایی بخش کشاورزی دارای یک ساختار منسجم و ریشه‌دار است که با گذشت زمان و در نتیجه بروز شرایط پرنوسان و تجربه مخاطرات فراوان، دارای اندوخته‌ای ارزشمند از تجربیات است که باید به نحوی بالنده در راستای قوی‌سازی بخش به کار برود. به علاوه در بعد تقنینی، وجود قوانین متعدد و مترقی از جمله قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی و همچنین تاکید بر امنیت غذایی در اسناد و قوانین بالادستی، به‌عنوان پشتوانه‌های جهش تولید در این بخش مطرح هستند. به‌طور خلاصه می‌توان گفت، مهم‌ترین ظرفیت‌های نرم‌افزاری بخش کشاورزی و منابع طبیعی شامل «نیروی انسانی تحصیل کرده و متخصص در سطح کشور به همراه تعداد قابل توجه شاغلان موجود»، «وجود دستاوردهای وسیع پژوهشی در حوزه‌های مختلف کشاورزی و منابع طبیعی و امکان تجاری‌سازی آنها در کوتاه‌مدت»، «وجود ساختار و تشکیلات اجرایی با سابقه و ریشه‌دار با تجربیات ارزشمند از تلاش جهادگرانه در بسیج عمومی ظرفیت‌ها» و «جایگاه ویژه امنیت غذایی در سیاست‌های کلی نظام و قوانین توسعه»، «قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی - مصوب ۱۳۸۹» و «سایر قوانین تخصصی و مرتبط با بخش کشاورزی و منابع طبیعی» می‌شود.

۲- ظرفیت‌های سخت‌افزاری بخش کشاورزی

ایران از نظر تولید برخی محصولات کشاورزی در جهان از موقعیتی بهینه برخوردار است، به طوری که ضرورت برنامه‌ریزی کشت و ارائه راهنمای عملی مناسب تولید محصولات کشاورزی با توجه به مزیت‌های نسبی و اقتصادی آنها در مناطق گوناگون کشور کاملاً محسوس است؛ برای مثال، وجود تنوع اقلیمی در کشور باعث ایجاد سازگاری جغرافیایی برای تولید انواع گیاهان دارویی با کیفیت بالا و دارای اعتبار جهانی شده است که این موضوع می‌تواند به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مزیت‌های اقتصادی بخش کشاورزی مطرح شود. میزان تولید گیاهان دارویی فضای باز در سال ۹۷ نسبت به سال ۹۶، بیش از ۱۵ درصد افزایش داشته است که در میان آنها گل محمدی و زعفران به ترتیب ۲۵/۹ و ۷/۵ درصد افزایش نشان می‌دهد. برخورداری از سواحل طولانی و رودخانه‌های داخلی نیز قابلیت‌های ویژه‌ای را برای تولید محصولات آبریان برای کشور فراهم کرده است. از طرفی موقعیت جغرافیایی ایران و واقع شدن در کریدور شرق و غرب و همچنین همسایگی با ۱۵ کشور، مزیت‌های گسترده‌ای را در حوزه‌های بازرگانی و تجارت محصولات کشاورزی رقم خواهد زد؛ کما اینکه بسیاری از کشورهای منطقه از تنوع آب و هوایی ایران برخوردار نبوده و امکان تولید گسترده بسیاری از

محصولات کشاورزی در آنها فراهم نیست؛ بنابراین می‌توانند بازار مصرف برای محصولات کشاورزی و غذایی کشور تبدیل شوند. از لحاظ صنایع مرتبط با بخش کشاورزی نیز زیرساخت‌های مناسبی در کشور وجود دارد. این صنایع در زمینه‌های مختلفی از قبیل تولید نهاده‌ها (مانند سم، کود، خوراک دام، طیور و آبزیان، واکسن، سرم و مکمل‌های تغذیه‌ای)، صنایع تبدیلی و تکمیلی، امکانات انبارداری و ذخیره‌سازی و کارخانه‌های تولید ماشین‌آلات، ادوات و تجهیزات کشاورزی فعال هستند. براساس آخرین آمار اعلام شده از سوی وزارت جهاد کشاورزی، موجودی ماشین‌آلات مهم کشاورزی از جمله تراکتور، کمباین غلات و تیلر در سال ۹۷ نسبت به سال ۹۶ به ترتیب ۲/۷، ۱/۶ و ۲/۹ درصد افزایش یافته است.

قابلیت‌های یادشده با وجود قشر تحصیل‌کرده و زیرساخت‌های گسترده علمی و تحقیقاتی، باعث ارتقای هویت بخش کشاورزی و منابع طبیعی به‌عنوان یکی از پایه‌های استقلال اقتصادی کشور و پشتیبان سایر بخش‌های پستین و پیشین شده است. به‌عنوان نمونه می‌توان به قابلیت‌های علمی کشور در زمینه‌های گوناگون ژنتیکی و بر خورداری از بانک ژنی گونه‌های متنوع و منحصر به فرد گیاهی و دامی اشاره کرد. از طرفی به سبب وجود تنوع اقلیمی، نظام‌های بهره‌برداری مختلف روستایی و عشایری در بخش کشاورزی شکل گرفته‌اند و تشکلهای صنفی از دیرباز با هدف ارتقای کارآیی تولیدات و استفاده بهینه از منابع تاسیس شده‌اند. برای نمونه می‌توان به تعاونی‌های مرتع‌داران اشاره کرد که با هدف بهبود نظام بهره‌برداری از مراتع براساس سامانه‌ای عرفی و پروانه‌های بهره‌برداری فعالیت می‌کنند. در حال حاضر حدود ۸۵ میلیون هکتار (۳/۵۲ درصد) از اراضی کشور را مراتع تشکیل می‌دهند که با قابلیت تولید ۹ میلیون و ۹۵ هزار تن علوفه خشک در سال، نقش بسزایی در افزایش تولیدات دامی دارند.

به‌طور خلاصه مهمترین قابلیت‌های سخت‌افزاری بخش کشاورزی را می‌توان به شرح زیر برشمرد: «وجود اقلیم متنوع در کشور جهت تولید انواع محصولات کشاورزی»، «سازگاری جغرافیایی برای تولید انواع گیاهان دارویی»، «دسترسی به بازار منطقه و واقع شدن در کریدور شرق و غرب (جاده ابریشم)»، «تولید محصولات باکیفیت و سالم»، «امکانات تولید نهاده‌های بهداشتی (واکسن، سرم و مکمل) دام، طیور و آبزیان»، «صنایع تبدیلی و تکمیلی پیشرفته و به‌روز»، «امکانات مناسب ذخیره‌سازی و انبارداری محصولات کشاورزی و غذایی»، «کارخانجات تولید خوراک دام، طیور و آبزیان»، «کارخانجات تولید ماشین‌آلات کشاورزی و تجهیزات آبرسانی»، «وجود ایستگاه‌ها و زیرساخت‌های تحقیقاتی و آزمایشگاهی فراوان در حوزه کشاورزی و منابع طبیعی»، «وجود تشکلهای فعال در حوزه کشاورزی»، «بانک‌های ژنی»، «سواحل گسترده و رودخانه‌های فراوان و دریاچه‌ها و تالاب‌ها جهت صید و آبی‌پروری»، «وجود مراتع گسترده و غنی با تأثیر بالا بر تولیدات عشایری». در ادامه نیز اطلاعات آماری موجود از صنایع تبدیلی و تکمیلی و تشکلهای بخش کشاورزی و منابع طبیعی ارائه شده است:

صنایع تبدیلی و تکمیلی:

بنابر آمار رسمی وزارت جهاد کشاورزی تا پایان سال ۹۷ تعداد ۱۱ هزار و ۸۲ فقره پروانه بهره‌برداری برای صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی با سرمایه ۱۵۷ هزار و ۳۸۸ میلیارد ریال و ۱۴۰ هزار نفر اشتغال و ظرفیت تولید ۴۷ هزار تن و جذب ماده خام ۵۷ هزار تن صادر شده است. همچنین برای ذخیره‌سازی و نگهداری محصولات و افزایش ماندگاری آنها تعداد ۱۲۱۴ واحد انواع سردخانه با ظرفیت تولید ۳/۵۵ میلیون تن در کشور تا پایان سال ۹۷ ایجاد شده است تا به این طریق زمینه رشد این صنعت در کشور شکل گیرد.

تشکلهای کشاورزی:

تشکلهای فعال در بخش کشاورزی از دیرباز و با هدف هدایت و حمایت فعالیت‌های کشاورزی و نظام‌های بهره‌برداری و همچنین ایجاد امکان فعالیت گروهی و استفاده از توان جمعی جهت افزایش قدرت چانه زنی بهره‌برداران در این بخش فعال بوده‌اند. از مهمترین و باسابقه‌ترین این تشکلهای می‌توان به شرکت‌های تعاونی روستایی، شرکت‌های تعاونی روستایی زنان، شرکت‌های تعاونی کشاورزی، شرکت‌های تعاونی تولید روستایی، شرکت‌های سهامی زراعی، نظام صنفی کشاورزی، تشکلهای خبرگان کشاورزی و انجمن صنفی کارگری و کارفرمایی اشاره کرد. این تشکلهای در فعالیت‌های گوناگون کشاورزی و منابع طبیعی مانند مرغداری، دامداری، گندم‌کاری، باغداری، زیتون‌کاری، زنبورداری، مرتع‌داری، کمباین‌داری، زعفران‌داری، نوغان‌داری، پرورش گل و گیاه و ... اشتغال دارند.

□ الزامات جهش تولید در بخش کشاورزی

تحقق خودکفایی پایدار در تولید محصولات کشاورزی، نیازمند اصلاح زیرساخت‌های تولید، بهبود سطح فناوری، حرفه‌آموزی کشاورزان و ساماندهی تولید محصولات اساسی از طریق استقرار زنجیره‌های ارزش فراگیر است. بخش کشاورزی نیز متأثر از سایر

بخش‌های اقتصادی، در دهه‌های گذشته و به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی، به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و غیره به بهانه حفظ شرایط و پیشگیری از بروز چالش برای امنیت غذایی، دچار نوعی سوءمدیریت و عدم شفافیت در فعالیت‌ها شد. در حالی که در صورت وجود استراتژی مشخص توسعه کشاورزی، این شرایط می‌توانست به بهترین فرصت برای تقویت نظام‌های تولیدی و رفع ضعف‌های ساختاری ناشی از اقتصاد نفتی کشور تبدیل شود.

برخی از نشانه‌ها و تبعات تداوم شرایط موجود را می‌توان در ناموفق بودن اجرای سیاست‌های آمایش سرزمین و به تبع فشار بیش از حد و نابودی منابع طبیعی؛ بهره‌وری و کیفیت پایین و در عوض ضایعات بالا در بخش تولید؛ ایجاد وابستگی بخش کشاورزی به نهاده‌های تولید اکثر کالاهای اساسی؛ تداوم سیاست دونرخی بودن ارز و در نتیجه واردات بی‌ضابطه؛ نبود تمایل به سرمایه‌گذاری و توسعه فعالیت در بخش کشاورزی و ارتباط ضعیف بین تولید و تحقیق و توسعه مشاهده کرد.

آسیب‌پذیری بالای بخش کشاورزی در تولید نهاده

میزان آسیب‌پذیری بخش کشاورزی در مرحله تأمین نهاده‌ها بسیار بالاست. توجه به ارقام ضریب خودکفایی کشور در نهاده‌هایی مانند دانه‌های روغنی و خوراک دام، لزوم تأکید ویژه به تأمین این نهاده‌ها را در سیاست‌گذاری‌ها در شرایط فعلی کشور نشان می‌دهد.

جدول (۱) - مقایسه ضریب خودکفایی* کالاهای اساسی بخش کشاورزی در یک دهه گذشته

نام کالا	گندم	برنج	حبوبات	سیب زمینی	جو	ذرت	کنجاله	گوشت قرمز	گوشت مرغ
ضریب خودکفایی (درصد)	۷۸/۲	۶۴/۳	۸۰/۱	۱۰۶/۱	۱۲/۷	۶/۵	۱۵/۲	۷۸/۶	۹۷/۴

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی.

* ضریب خودکفایی: $100 \times (\text{صادرات} - \text{واردات} + \text{تولید}) / \text{تولید}$. نقطه ضعف این ضریب این است که تنها میزان خودکفایی محصول مورد نظر را نشان می‌دهد؛ در حالی که در فرایند تولید آن ممکن است برخی از نهاده‌ها به‌طور کامل وارداتی باشند (مانند گوشت قرمز و گوشت مرغ).

علاوه بر این برای محصولات پروتئینی (شیر، گوشت و تخم مرغ) در زنجیره‌های ابتدایی تولید مانند جوجه‌های اجداد، مواد ژنی و همچنین نهاده‌های بهداشتی مانند سرم، واکسن و داروهای دامی، به میزان زیادی وابستگی وجود دارد. در این راستا واردات حداقلی هدفمند با حفظ و توسعه توان تولید داخلی این نهاده‌ها توصیه می‌شود. از طرفی با وجود ضریب خودکفایی بالا در محصولاتی مانند گندم، سیب زمینی و برنج، اطمینان در عرضه این کالاها منوط به اتخاذ سیاست‌های حمایتی مناسب توسط دولت است. با توجه به شرایط فعلی اقتصاد کشور به منظور تحقق جهش تولید در بخش کشاورزی و منابع طبیعی لازم است در اولین مرحله الگوهای تولید و نظام‌های بهره‌برداری به سمت مدیریت دانش بنیان و استفاده از دانش و فناوری‌های روز حرکت کند. به منظور افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی نیز لازم است دولت از طریق سیاست‌های حمایتی، نظیر اعطای تسهیلات با سود بانکی اندک، تقویت نظام بیمه‌ای، تقویت بازار و کاهش حاشیه بازاریابی، مخاطرات طبیعی و اقتصادی موجود در این بخش را مدیریت کند.

استفاده از بورس و بهبود مجوزدهی دو ابزار مهم توسعه کشاورزی

توسعه معاملات کالاهای کشاورزی در بورس و یکپارچه‌سازی سامانه‌های هوشمند کسب مجوزها برای فعالیت‌های مختلف کشاورزی نیز می‌تواند مقدمات بهبود فضای کسب و کار در این بخش را فراهم کند و علاوه بر اینها ظرفیت‌های زیادی در بخش کشاورزی مغفول مانده است که جا دارد به‌طور اساسی به آنها پرداخته شود. زیربخش‌های خدمات کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی، انبارداری و گردشگری کشاورزی از جمله پتانسیل‌های شغلی در بخش کشاورزی هستند که استفاده چندانی از آنها به عمل نیامده است و در بازنگری ساختار بخش باید به‌طور جدی مدنظر قرار گیرند.

□ الزامات ایجاد صنعت کشاورزی دانش‌بنیان^۱

۱- اصلاح و بازمهندسی نظام آموزش کشاورزی مبتنی بر نظام سنجش صلاحیت‌های حرفه‌ای

مهارت‌آموزی و توجه به مولفه‌های اشتغال‌پذیری در دانش‌آموختگان حوزه کشاورزی، یک مسئله جدی در سال‌های گذشته بوده است. جدیت این مسئله زمانی خودش را بیشتر نشان داد که در سال‌های اخیر، استخدام‌های مبتنی بر صرف سطح مدرک تحصیلی و نه توانمندی و تخصص در حوزه شغلی مدنظر در سیستم دولتی کاهش یافته است.

^۱ - روزنامه فرهیختگان - وحید زرغامی - صنعت کشاورزی دانش بنیان لکوموتیو جهش تولید جهت تحقق امنیت غذایی کشور - ۹۹/۰۵/۱۴

با توجه به عدم اعتماد فعالان کشاورزی خصوصی به توانمندی متخصصان کشاورزی، عملاً ورود دانش‌آموختگان این رشته به حوزه کسب‌وکارهای کشاورزی با دشواری‌های زیادی همراه است. بدون شک بسیاری از مشاغل حوزه کشاورزی مهارت‌محور هستند که این موضوع در طول سال‌های گذشته به درستی فهم و پیگیری نشده است. برای این منظور نیازمند ایجاد نظام سنجش و صدور مدارک صلاحیت‌های حرفه‌ای هستیم. در این نظام افراد فارغ از گذراندن دوره‌های آموزشی مرتبط، در یک شرایط واقعی و بر مبنای آزمون‌های استاندارد حرفه‌ای آموخته شده و گواهی توانمندی و خبرگی در آن حوزه را کسب می‌کنند، مدل ساده این رویه، آزمون‌های صدور گواهینامه رانندگی است که صلاحیت افراد را در یک شرایط واقعی سنجیده و به صدور گواهی مبادرت می‌ورزند. در صورت داشتن نظام سنجش صلاحیت‌های حرفه‌ای مبتنی بر آزمون‌های واقعی در حوزه کشاورزی و مشاغل مرتبط، نظام آموزشی رسمی و غیررسمی ناگزیر به ارائه آموزش‌های مورد نیاز و نه غیرمتناسب خواهند شد.

۲- گفتمان‌سازی و ترویج اهمیت صنعت کشاورزی از منظر امنیت غذایی، درآمدزایی و ارزش افزوده بالای اقتصادی به خصوص نخبگان و استعداد‌های برتر

متأسفانه در طول سالیان گذشته، به دلیل مسائل و مشکلاتی که مربوط به کشاورزان سنتی بوده است، قشر جوان کشور، تمایل خود را نسبت به ورود به این حوزه از دست داده و سن افراد شاغل در حوزه کشاورزی رو به پیری است که این موضوع خود می‌تواند تبدیل به یک چالش جدی برای کشور شود. قاعدتاً، تعیین اهمیت صنعت کشاورزی و جایگاه امنیتی و قابلیت‌های بالقوه اقتصادی و استراتژیک آن، که از طریق تزریق دانش به این حوزه محقق می‌شود، برای قشر جوان، نخبگان و نوآوران ضروری است تا شاهد حضور جدی نیروی کار فعال کشور در این حوزه باشیم.

۳- حمایت از رسوخ دانش در روش‌های موجود در کشاورزی و پرهیز از خاص‌سازی برخی فعالیت‌ها و حمایت ویژه از آنها

یکی از مسائلی که جلوی رشد متوازن را می‌گیرد، توجه ویژه به برخی حوزه‌ها و غفلت از حوزه‌های دیگر است. به‌عنوان نمونه، ممکن است مزایای تعریف شده برای شرکت‌های دانش‌بنیان باعث شود خیلی از روش‌های دانشی که می‌تواند ارزش افزوده بالایی در حوزه کشاورزی ایجاد کند و باعث ارتقای کشاورزی سنتی موجود شود - هرچند قادر به اخذ مجوز دانش‌بنیان نشوند - نادیده گرفته شود. ممکن است شرکتی، نوعی فوم‌های زیست تخریب‌پذیر جاذب آب تولید کند که با ریختن آن در کنار ریشه درخت، پایداری آب در کنار ریشه درخت حفظ شود و مصرف آب کاهش یابد و جذابیت‌های مالی و مالیاتی بسیاری را از طریق قانون حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان نصیب خود کند. با این حال ممکن است این محصول هزینه بالایی داشته باشد تا جایی که در بسیاری از بخش‌های کشاورزی بهره‌گیری از آن اقتصادی نبوده و از ظرفیت‌های توسعه بازار و تحول نیز برخوردار نباشد اما استفاده از ایده‌های ساده مثل آبیاری قطره‌ای حائز شرایط حمایت ویژه جهت توسعه براساس قانون حمایت از شرکت‌ها و موسسات دانش‌بنیان نباشد ولی ارزش افزوده بالایی برای کشور و کشاورزان ایجاد کند. لذا نگاه حمایتی باید حمایت از رسوخ دانش و فناوری در کشاورزی موجود و ارتقا و بهبود آن در مقیاس بالا باشد، نه حمایت صرف از فناوری‌های خاص و پیچیده.

۴- شکل‌دهی کسب‌وکارهای مربوط به صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی با ظرفیت تولید بالا در کشور

با توجه به اهمیت و جایگاه قابل‌ملاحظه کسب‌وکارهای مرتبط با کشاورزی در اقتصادهای مبتنی بر این حوزه، نیازمند شکل‌دهی زنجیره‌های تولید، نگهداری و توزیع محصولات کشاورزی و سایر محصولات حاصل از محصول اصلی هستیم. به‌عنوان مثال، سیب محصولی است که به میزان زیادی در کشور تولید می‌شود و حدود ۱۰ درصد از سیب تولیدی کشور، فاسد شده و از بین می‌رود، این در حالی است که می‌توان سیب را تبدیل به آب میوه، میوه خشک یا ماندگاری بالا و ... کرد.

همچنین می‌توان با شکل‌دهی مجموعه‌های پژوهشی متناسب، مواد موثره و عصاره موجود در سیب یا هسته سیب را استخراج و کسب‌وکارهایی در این زمینه ایجاد کرد، به‌طور مثال این مواد را می‌توان در محصولات بهداشتی مورد استفاده قرار داد. بنابراین در وهله اول نیازمند اولویت‌بندی محصولات کشاورزی و انتخاب برخی محصولات و شکل‌دهی خوشه‌های کسب‌وکار و خوشه‌های صنعتی لازم حول آن هستیم تا از این طریق ارزش افزوده زیادی نصیب کشور شود. در همین راستا شکل‌دهی به زیرساخت‌های صنایع تبدیلی در مناطق دارای ظرفیت بالای تولید محصولات اصلی کشاورزی، باعث رونق اقتصاد محلی نیز خواهد شد.

۵- استانداردسازی محصولات کشاورزی و ارتقای تکنولوژی‌های بسته‌بندی جهت تسهیل ارائه آنها در بازارهای

بین‌المللی

خیلی از کشورهای هدف، استانداردهایی را برای پذیرش محصولات کشاورزی از سایر کشورها دارند. این رویه هنوز در کشور، به خوبی جا نیفتاده و عملاً یکی از موانع جدی صادرات محصولات کشاورزی و محصولات وابسته به سایر کشورها محسوب می‌شود که به نظر می‌رسد دست‌اندرکاران امر می‌توانند با ایجاد کارگزاران سنجش استاندارد در جای‌جای کشور این مهم را نیز برای مصرف داخلی و هم برای مصرف خارجی محقق کنند.

علاوه بر استاندارد، مسئله ماندگاری محصولات کشاورزی نیز یکی دیگر از چالش‌های جدی کشاورزان برای صادرات است که توجه به کسب‌وکارهای مرتبط با بسته‌بندی با هدف افزایش ماندگاری در خوشه کسب‌وکارهای محصولات کشاورزی لازم و ضروری است.

۶- اتخاذ رویکردهای مالی متناسب با حوزه کشاورزی و صنایع تبدیلی مرتبط

شکل‌دهی نظام تامین و مدیریت مالی جهت ایجاد صنعت کشاورزی دانش‌بنیان شاخصه حیاتی در ایجاد این صنعت با اهمیت است. بدون شک استفاده از مدل‌های حمایتی در حوزه‌های دیگر، بدون توجه به ماهیت این حوزه، توسعه این بخش را با مشکلات زیادی روبه‌رو خواهد کرد. به‌عنوان مثال: حوزه فناوری اطلاعات و کسب‌وکارهای مرتبط اکثراً زودبازده بوده و بازگشت سرمایه در زمان کمتری اتفاق می‌افتد، اما حوزه کشاورزی دیربازده بوده و قاعداً اعطای تسهیلات با نگرش برگرفته از حوزه IT، عملاً انگیزه فعالان حوزه کشاورزی را برای شکل‌دهی کسب‌وکارهای مرتبط، برانگیخته نمی‌کند. لازم به ذکر است موضوع بیمه سرمایه‌گذاری در این حوزه از اولویت بیشتری نسبت به سایر بخش‌ها برخوردار است که لازم است در طراحی رویکردهای مالی، تفاوت‌های این حوزه به روشنی درک، تعریف و اجرا شود تا بتوانیم شاهد تحقق صنعت کشاورزی دانش‌بنیان باشیم.

□ مهمترین الزامات تحقق جهش تولید در بخش کشاورزی

در ادامه مهم‌ترین الزامات تحقق جهش تولید در بخش کشاورزی و منابع طبیعی، با توجه به گستردگی این بخش در پنج دسته ساختاری و حاکمیتی؛ تولیدی؛ بازرگانی و تجاری؛ نظارتی و مشارکتی ارائه شده است:

الف) ساختاری و حاکمیتی

-عزم و بسیج ملی برای حرکت جهشی

-وجود نهاد هماهنگ‌کننده جهت بسیج کلیه امکانات، سرمایه‌ها و ظرفیت‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی با عنوان کمیته جهش تولید؛

-زمینه‌سازی علمی پژوهشی در بخش‌های اقتصادی و اجتماعی و استفاده حداکثری از تجربه، تخصص و ظرفیت‌های دانش‌بنیانی در عرصه تولید؛

-تحول در بخش اجرایی و نظام بودجه‌ریزی؛

-هماهنگی دولت با مجلس و بخش خصوصی؛

-برقراری تعاملات منطقه‌ای و بین‌المللی؛

-بازنگری در ساختار سیاست‌های حمایتی از بخش کشاورزی؛

-تحول در نظام بانکی؛

-تجمیع قوانین موازی

ب) تولیدی

-بهبود بهره‌وری عوامل تولید و منابع مصرفی در بخش کشاورزی؛

و حمایت و بهره‌گیری حداکثری از دستاوردهای شرکت‌های دانش‌بنیان، مؤسسات تحقیقاتی و دانشگاهی در راستای جهش تولید؛

-افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی با بهبود فضای کسب و کار در این بخش؛

-توجه و تأکید بر اصل آمایش سرزمین در بستر حوضه‌های آبخیز؛

-تمرکز بر توسعه و حمایت از کسب و کارهای خرد و متوسط با رویکرد خوشه‌ای و رقابت‌پذیر در عرصه کشاورزی و روستا؛

جهت دهی نگرش‌ها و رویکردها به سمت سوددهی تولید با هدف تداوم توسعه بخش کشاورزی؛

و اصلاح نظام بیمه و کاهش ریسک با هدف‌گذاری اصلاح سیاست‌های حمایتی در بلندمدت؛

ج) بازرگانی و تجاری

- حمایت از زنجیره‌های ارزش پویا و کمک به شکل‌گیری آنها

- بهبود بازاریابی محصولات کشاورزی به ویژه در مورد محصولات باغی از طریق ایجاد کد رهگیری و برند سازی برای هر محصول و ایجاد ناوگان حمل و نقل مناسب؛
- تثبیت سیاست‌های پولی و تعرفه‌ای اثرگذار بر اقتصاد تولید

د) نظارتی

- نقش آفرینی قوه قضائیه در مبارزه با فساد در همه ابعاد و ایجاد نشاط و اعتماد عمومی به حاکمیت
- ایجاد شفافیت در طول زنجیره تأمین محصولات (از تأمین نهاده تا رسیدن محصول به مصرف کننده)
- استفاده از ظرفیت‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی برای تولید باکیفیت، مبارزه با قاچاق و ...
- استانداردسازی و نظارت بر کیفیت تولید به منظور تولید سالم و با مشارکت نهادهای مردمی

ه) مشارکتی

- برنامه‌ریزی لازم برای مدیریت مطلوب و همراهی اجتماعی؛
- تقویت تشکل‌های خصوصی و تعاونی جهت حمایت از کشاورزان خرده‌پا؛
- تقویت نقش روستاییان و عشایر در فرایند تولید با توانمندسازی تشکل‌های موجود؛

□ کلام آخر

در سال جهش تولید، مدرن شدن کشاورزی کشور و فاصله‌گیری از کشاورزی سنتی و خودکفایی در محصولات استراتژیک به جهت تأمین و حفظ امنیت غذایی جامعه بیش از پیش حایز اهمیت شده است، چرا که جهش تولید در بخش کشاورزی با استفاده شیوه‌های علمی و فناورانه محقق می‌شود.

جهش تولید در بخش کشاورزی کاملاً قابلیت اجرایی دارد به شرط آنکه جلوی واردات گرفته شود، از تولید و تولیدکننده نه در حرف بلکه در عمل حمایت شود. نهادهای کشاورزی با قیمت پایین به صورت کاملاً نظارت شده و کنترل شده در اختیار کشاورزان واقعی قرار گیرد، تولید گلخانه‌ای گسترش یابد، وام و تسهیلات ارزان قیمت به حد مورد نیاز به متقاضیان اعطا شود. به طوری که شرایط به گونه‌ای شود که هر کس در هر مقیاس خواست کار تولید در بخش کشاورزی و زیربخش‌های وابسته به آن را شروع کند آن قدر شرایط سهل و آسان باشد که کشاورز و تولیدکننده بلافاصله نسبت به شروع آن فعالیت، راغب شود.

انواع و اقسام مشکلات بر سر راه تولید در بخش کشاورزی وجود دارد که عملاً تولید در این بخش را با دشواری‌های فراوانی روبرو ساخته است که مهمترین مشکل در تولید در بخش کشاورزی در حال حاضر تولید گران محصولات کشاورزی و خرید ارزان محصولات کشاورزی توسط دلالان، مشتری و دولت از کشاورزان است و این امر بازار واردات محصولات کشاورزی را داغ کرده است و حمایت از تولید فقط در حرف باقی مانده است.